

УДК 595.7-755.7

© 2015

*В.М. Чайка,
М.М. Лісовий,
доктори сільсько-
господарських наук*

*О.І. Петрик
Національний
університет біоресурсів
і природокористування
України*

ОСОБЛИВОСТІ ФЕНОЛОГІЇ ЯБЛУНЕВОЇ ПЛОДОЖЕРКИ ЗА УМОВ ПОТЕПЛІННЯ КЛІМАТУ В ЛІСОСТЕПУ

Мета. Дослідити зміни фенології яблуневої плодожерки в садах Лісостепу України. **Методи.** Загальноприйняті методи фауністичних досліджень в ентомології, популяційній екології, захисті рослин. **Результати.** Згідно з результатами досліджу початок льоту метеликів яблуневої плодожерки покоління, що перезимувало, на феромонні пастки в умовах 2013 р. було зареєстровано в I декаді травня (СЕТ 80,4°C). Пік льоту припав на 25.05.13 р. за СЕТ 302°C, улови пасток становили 40 екз./пастку за 5 діб. Пік льоту 1-го літнього покоління припав на 15.07.13 р. (СЕТ 872,5°C), улови пасток були 23 екз./пастку за 5 діб. Також відзначено ще один пік льоту, що свідчить про розвиток метеликів 2-го літнього покоління з 10.08.13 р. (СЕТ 1156°C) до 30.08.13 р. Третій пік льоту за чисельністю метеликів значно перевищував перших два піки. Це зумовлено застосуванням пестицидів під час вегетації саду та їх відсутністю перед збиранням урожаю. **Висновки.** Під час льоту імаго яблуневої плодожерки на феромонні пастки відбувається накладання фаз розвитку, що не дає змоги визначити межі в циклі розвитку фітофага. Для моніторингу чисельності преімагінальних стадій яблуневої плодожерки використовують ловильні пояси.

Ключові слова: зміни клімату, яблунева плодожерка, чергування поколінь, яблуня, фенологія, моніторинг, імаго.

Яблуня є основною плодовою культурою в Україні, що зумовлено сприятливими ґрунтово-кліматичними умовами для її вирощування в усіх ґрунтово-кліматичних зонах, зокрема в Лісостепу. Значне поширення яблуні пояснюється різноманітністю її господарсько цінних ознак [7].

Шкідники плодів культур характеризуються великим різноманіттям видового складу, відмінностями способу життя та характеру живлення. Особливо небезпечною групою шкідників є комахи, що ушкоджують плоди [1, 3]. Найнебезпечнішою і найпоширенішою серед них є яблунева плодожерка (*Cydia pomonella* L.), яка в окремі роки здатна ушкодити від 30–70 і навіть до 100% урожаю яблук [2, 7].

Ефективність інтегрованого захисту рослин багато в чому залежить від інформативності та надійності фітосанітарного моніторингу. Серед різних методів моніторингу лускокрилих шкідників плодів культур використання феромонних пасток є найменш трудомістким і економічно досить вигідним. Так, застосування феромонів для визначення чисельності комплексу лускокрилих підвищує продуктивність праці порівняно з іншими методами обліку шкідників у 6 разів [10]. Нині технології феромонного моніторингу різних видів шкідників досить добре обґрунтовані і є надійним інструментом фітосанітарного аналізу [9]. Проте зміни клімату постійно впливають на цикли розвитку комах-фітофагів

плодових насаджень, що внаслідок природного добору адаптивних ознак зумовлює поступові зміни екологічних характеристик популяцій шкідників [10]. Зміна клімату в бік потепління сприяє продовженню циклу розвитку яблуневої плодожерки і призводить до збільшення кількості поколінь шкідників.

Мета досліджень — вивчити зміни фенології яблуневої плодожерки в садах Лісостепу.

Методика досліджень. Польові дослідження проводили в плодових насадженнях агрокомбінату «Тарасівський» (Київська обл., Києво-Святошинський р-н) у яблуневих садах різного віку, сортового складу та різної системи захисту. У саду 18-річного віку сорти Айдаред, Спартан, Пріма, Ренет Симиренка не обробляли засобами захисту рослин; у саду 13-річного віку сорти Джонаголд і його клони, Флоріна, Чемпіон обробляли за інтенсивною технологією (не менше 11-ти обробок за сезон); у саду 7-річного віку сорти Джонаголд, Голден Делішес, Білий налив обробляли тричі за сезон. Для виявлення імаго яблуневої плодожерки та вивчення динаміки її чисельності використовували феромонні пастки Атракон-А з клеєм Пестифікс та синтетичним феромоном фірми Інтерваб (Молдова). Пастки вивішували на початку травня в кварталах саду на зовнішніх гілках усередині крони модельних дерев, що плодоносять, з південної сторони. Відстань між пастками — не менше 50 м одна від другої. Обліки проводили 1 раз на 5 діб, капсули феромону замінювали кожних 20 діб, клейові вкладиші — кожні 10 діб [5].

Для вивчення динаміки розвитку яблуневої плодожерки за використання ловильних поясів на яблуні сортів пізнього строку дозрівання на 1 червня на стовбур 10-ти дерев накладали пояси з гофрованого паперу шириною 20 см. Обліки в поясах проводили кожні 7 днів, за кожного обліку лялечок із поясів вибирали, а гусениць залишали [6].

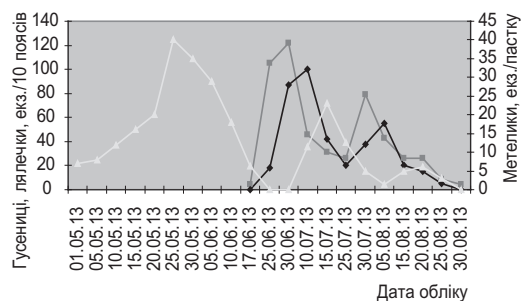
Результати досліджень. Вивченню біології яблуневої плодожерки присвячено багато робіт, проте ряд питань все ще лишається невивченим. Так, немає однозначної відповіді на те, чи вплинуло потепління клімату на зміну кількості поколінь плодожерки в умовах Лісостепу.

Під час льоту поколінь імаго яблуневої плодожерки на феромонні пастки відбувається накладання фаз розвитку, що не дає змоги чітко визначити межі в циклі розвитку

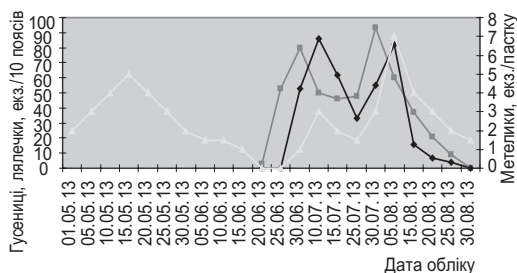
фітофага. Для моніторингу чисельності преімагінальних стадій яблуневої плодожерки використовують ловильні пояси.

Згідно з результатами дослідження початок льоту метеликів яблуневої плодожерки на феромонні пастки в умовах 2013 р. (рис. 1) було зареєстровано в I декаді травня за суми ефективних температур (СЕТ) 80,4°C. Літ метеликів покоління, що перезимувало, тривав з 01.05.13 р. до 25.06.13 р. Його пік припав на 25.05.13 р. (СЕТ 302°C), улови пасток становили 40 екз./пастку за 5 діб. Літ метеликів 1-го літнього покоління тривав з 05.07.13 р. (СЕТ 757,5°C) до 05.08.13 р. Пік льоту припав на 15.07.13 р. (СЕТ 872,5°C), улови пасток становили 23 екз./пастку за 5 діб. Також відзначено ще один пік льоту, що свідчить про розвиток метеликів 2-го літнього покоління з 10.08.13 р. (СЕТ 1156°C) до 30.08.13 р. Максимум льоту було зафіксовано 15.08.13 р. (СЕТ 1212,5 °C), улови пасток становили 9 екз./пастку за 5 діб.

Літ метеликів яблуневої плодожерки в саду з інтенсивними обробками спостерігався 01.05.13 р. (СЕТ 80,4°C) і тривав до 20.06.13 р. (рис. 2). Пік льоту покоління, що перезимувало, припав на 15.05.13 р. (СЕТ 210,5°C) і становив 6 екз./пастку за 5 діб. Літ метеликів 1-го літнього покоління відзначено з 30.06.13 р. (СЕТ 695°C) до 25.07.13 р. Максимум льоту спостерігався 05.07.13 р. (СЕТ 757,5°C) і становив 4 екз./пастку за 5 діб. Літ метеликів 1-го літнього покоління був незначним і не перевищував ЕПШ. Також відзначено наступний пік льоту з 30.07.13 р. (СЕТ 1020,5°C) до 10.09.13 р., що свідчить про розвиток метеликів 2-го літнього покоління. Максимум льоту припав на 05.10.08.13 р., улови пасток становили 9 екз./пастку за 5 діб. Третій пік льоту за

Рис. 1. Динаміка розвитку яблуневої плодожерки (контроль, с. Тарасівка Київської обл., 2013 р.): —■— гусениці в коконі; —□— лялечки; —▲— метелики (для рис. 1–3)

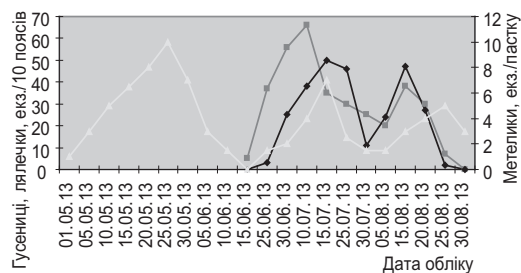
Рис. 2. Динаміка розвитку яблуневої плодожерки (сад з інтенсивними обробками, с. Тарасівка Київської обл., 2013 р.)

чисельністю метеликів значно перевищував перших 2 піки. Таку нетипову динаміку льоту метеликів можна пояснити тим, що в період вегетації сади обробляють пестицидами, що стримує розвиток шкідників. Проте перед збиранням урожаю обробок хімікатами не проводять, оскільки це заборонено санітарно-епідеміологічними нормами, а це дає змогу фітофагу збільшити свою чисельність.

Літ метеликів яблуневої плодожерки у варіанті присадибних ділянок (рис. 3) спостерігався 03.05.13 р. (СЕТ 97,2°C) і тривав до 15.06.13 р. Максимум льоту метеликів покоління, що перезимувало, відзначено 25.05.13 р. (СЕТ 302°C), улови пасток становили 10 екз./пастку за 5 діб.

Літ метеликів 1-го літнього покоління почався 25.06.13 р. (СЕТ 629°C) і тривав до 05.08.13 р. Пік льоту припав на 15.07.13 р. (СЕТ 972,5°C) і становив 7 екз./пастку за 5 діб. Також нами відзначено ще один незначний пік льоту, що свідчить про розвиток метеликів 2-го літнього покоління з 10.08.13 р. (СЕТ 1156°C) до 10.09.13 р. Максимум льоту припав на 25.08.13 р. (СЕТ 1301°C) і становив 5 екз./пастку за 5 діб. Літ метеликів був незначним і не перевищував ЕПШ.

Під час досліджень було встановлено початок заляльковування гусениць покоління, яке перезимувало, — 17.06.13 р. в контрольному варіанті та у варіанті з інтенсивними

Рис. 3. Динаміка розвитку яблуневої плодожерки (присадибні ділянки, с. Княжичі Київської обл., 2013 р.)

обробками і 15.06.13 р. — у саду на присадибних ділянках. Залялькування гусениць яблуневої плодожерки зимового покоління починається в кінці липня на початку серпня. Сума ефективних температур, що відповідала початку залялькування гусениць, становила у середньому 560°C з відхиленням 51–61°C [9]. Сума СЕТ на 15.06.13 р. становила 501,5°C, на 17.06.13 р. — 526,1°C.

Масове збільшення гусениць у поясах у саду без обробок (див. рис. 1) 01.07.13 р. сигналізувало про початок залялькування 1-го літнього покоління, а поява гусениць у поясах 29.07.13 р. свідчила про початок залялькування гусениць 2-го літнього покоління і відродження метеликів 2-го літнього покоління.

У саду за інтенсивного ступеня захисту (див. рис. 2) спостерігалася аналогічна ситуація: масове збільшення гусениць у поясах відбувалося 01.07.13 р. та 29.07.13 р., що свідчить про наявність 1- та 2-го літнього поколінь.

У садах на присадибних ділянках (див. рис. 3) масова кількість гусениць у поясах 08.07.13 р. свідчить про початок залялькування 1-го літнього покоління, а поява гусениць у поясах 12.08.13 р. — про початок залялькування гусениць 2-го літнього покоління та відродження метеликів 2-го літнього покоління.

Висновки

Установлено, що в Лісостепу за поточних показників потепління клімату яблунева плодожерка розвивається в зимовій та 2-х літніх генераціях. Початок льоту метеликів яблуневої плодожерки на феромонні пастки в умовах 2013 р. зареєстровано в I декаді травня за

СЕТ 80,4°C. Пік льоту припав на 25.05.13 р. (СЕТ 302°C). Пік льоту 1-го літнього покоління припав на 15.07.13 р. (СЕТ 872,5°C). Також відзначено ще один пік льоту, що свідчить про розвиток метеликів 2-го літнього покоління з 10.08.13 р. (СЕТ 1156°C) до 30.08.13 р.

Спостерігався літ метеликів яблуневої плодожерки покоління, що перезимувало в саду з інтенсивними обробками, пік якого припав на 15.05.13 р. (СЕТ 210,5°C). Літ метеликів 1-го літнього покоління відзначено з 30.06.13 р. (СЕТ 695°C) до 25.07.13 р., його максимум був 05.07.13 р. (СЕТ 757,5°C). Наступний пік льоту спостерігався з 30.07.13 р. (СЕТ 1020,5°C) до 10.09.13 р., що свідчить про розвиток метеликів 2-го літнього покоління. Третій пік

льоту за чисельністю метеликів значно перевищував перших 2 піки.

Пік льоту метеликів яблуневої плодожерки покоління, що перезимувало на присадибних ділянках, був 25.05.13 р. (СЕТ 302°C). Пік льоту метеликів 1-го літнього покоління припав на 15.07.13 р. (СЕТ 972,5°C). Відзначено також іще один незначний пік льоту, що свідчить про розвиток метеликів 2-го літнього покоління з 10.08.13 р. (СЕТ 1156°C) до 10.09.13 р.

Бібліографія

1. Васильев В.П. Вредители плодовых культур/ В.П. Васильев, И.З. Лившиц. — М.: Колос, 1984. — 399 с.
2. Васильев В.П. Вредители садовых насаждений/ В.П. Васильев. — К.: Изд-во АН УССР, 1955. — 265 с.
3. *Захист яблуневих садів від шкідників та хвороб.* — К.: Колобіг, 2011. — С. 3.
4. Крикунов І.В. Вплив трофічного фактора на чутливість яблуневої плодожерки до інсектицидів/І.В. Крикунов//Вісн. Білоцерків. СГУ. — Біла Церква, 1999. — Вип. 8. — Ч.2. — С. 118–121.
5. *Методики випробування і застосування пестицидів*/С.О. Трибель, Д.Д. Сігарьова, М.П. Секун та ін.; за ред. С.О. Трибеля. — К.: Світ, 2001. — С. 184.
6. *Методические рекомендации по составлению прогноза развития и учета вредителей и болезней сельскохозяйственных растений*; под. ред. А.Ф. Ченкина, В.П. Омелюты. — К., 1981. — С. 208.

7. Нашат С.А.-С. Аль-Джавазнех. Садові листовійки. Стан популяцій у яблуневих насадженнях Ліссостепу в умовах змін клімату/Нашат С.А.-С. Аль-Джавазнех, В.М. Чайка, Т.М. Неверовська//Карантин і захист рослин. — 2011. — № 1. — С. 25–31.

8. Чайка В.М. Абіотичні оптимуми реакцій на феромон видів родини листовійок (Lepidoptera, Tortricidae) в умовах змін клімату/В.М. Чайка, Нашат С.А.-С. Аль-Джавазнех, І.П. Григорюк//Карантин і захист рослин. — 2010. — № 7. — С. 15–17.

9. Черкезова С.Р. Совершенствование систем защиты яблони на основании уточненных особенностей развития доминирующих чешуекрылых вредителей/ С.Р. Черкезова//Плодоводство и ягодоводство России: сб. науч. раб. — 2012. — Т. XXIX. — Ч. 2. — С. 243–249.

10. Suskling D.M. Issues affecting the use of pheromones and other semichemicals in orchards/D.M. Suskling// Crop Protection. — V. 19. — 2000. — P. 665–668.

Надійшла 14.09.2015.